

Результати проведеного анкетування показали, що значна частина вчителів (72 %) вважає причиною невисокого рівня своєї готовності до організації профільного навчання відсутність підготовки в даному аспекті в процесі навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Перспективи подальших досліджень. Наукові дослідження, присвячені окремим аспектам історії становлення і розвитку системи професійно-педагогічної підготовки інженерно-педагогічних кадрів, починають здійснюватися в 20-х роках минулого століття. Найбільш інтенсивно питання підготовки вчителів технологій стали вивчатися в останні три десятиріччя. У цей період опубліковано ряд монографій, захищені докторські та кандидатські дисертації [2].

Однак у названих дослідженнях простежуються лише окремі аспекти вдосконалення підготовки вчителів технологій. Завдання створення цілісної картини підготовки майбутніх вчителів технологій до реалізації технологічного профілю навчання в сучасній школі залишається поки не вирішеним.

Література:

1. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: Дидактический аспект / Ю.К. Бабанский. - М.: Педагогика, 1982. - 192 с.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. - М.: Высшая школа, 1991. - 207 с.
3. Воронина Е.В. Профильное обучение: модели организации, управленческое методическое сопровождение / Е.В. Воронина. - М.: 5 ЗА ЗНАНИЯ, 2006. - 11 с.
4. Гришин В.В. Методика психодиагностики в учебно-воспитательном процессе / В. В. Гришин, П.В. Лушин; [под общ. В. В. Гришина]. - М.: Наука, 1990. - 64 с.
5. Загвязинский В.И. Основы дидактики высшей школы: [учеб, пособие] / В.И. Загвязинский, Л.И. Грищенко: [под общ. ред. В.И. Загвязинского]. - Тюмень: ТГУ, 1978. - 91 с.
6. Немов Р.С. Психология: [учеб, для студ. высш. пед. учеб, заведений] / Р.С. Немов; в 3 кн. - 4-е изд. - М.: ВЛАДОС, 2002. - 165 с.
7. Педагогика: [учеб, пособие для студ. пед. учеб, заведений] / В.А. Сластенин и [и др.]. - М.: Школа-Пресс, 1997. - 512 с.
8. Сластенин В. А. Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / В. А. Сластенин. - М.: МГПИ, 1992. - 180 с.

УДК 37.016:81- 028.31

Н.В. ПРИТУЛИК

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ-УКРАЇНОЗНАВЦІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З УКРАЇНСЬКИМ ФОЛЬКЛОРОМ

Анотація. У статті подано аналіз комунікативно-мовленнєвого потенціалу аудиторних та позааудиторних занять з українського фольклору для студентів українознавчих спеціальностей; розглянуто види вмінь, необхідні для здійснення вербальної комунікації; висвітлено окремі методичні питання щодо розвитку цих умінь у процесі ознайомлення студентів із українським фольклором.

Ключові слова: комунікація, мовленнєва ситуація, комунікативно-мовленнєві вміння, фольклор, студенти-українознавці.

Анотація. В статье представлен анализ коммуникативно-речевого потенциала аудиторных и внеаудиторных занятий по украинскому фольклору для студентов украиноведческих специальностей; рассмотрены виды умений, необходимые для осуществления вербальной коммуникации; затронуты методические вопросы, касающиеся развития этих умений в процессе ознакомления студентов с украинским фольклором.

Ключевые слова: коммуникация, речевая ситуация, коммуникативно-речевые умения, фольклор, студенты-украиноведы.

Annotation. In the article the analysis of verbal communicative potential of audience and extracurricular not compulsory classes is presented on Ukrainian folklore for the students of ukrainian-knowledge specialities; the types of abilities, necessary for realization of verbal communication, are examined; methodical questions are affected, touching development of these abilities in the process of acquaintance of students with Ukrainian folklore.

Keywords: communication, vocal situation, communicative-vocal abilities, folklore, students-ukrainian-knowledge.

Уміння орієнтуватися в людському середовищі є надзвичайно важливою умовою особистісного розвитку людини, що вимагає високого рівня необхідності розвитку її комунікативної і соціальної компетентностей. Засобом реалізації соціально-психологічних властивостей (комунікативних, інтерактивних та ін.), через які виявляється комунікативна компетенція, є комунікативне мовлення. Комунікативна лінія в навчанні рідної мови в школі є однією з провідних, що визначено в освітніх документах. Принцип наступності навчання зумовлює необхідність підтримати й удосконалити набуті під час шкільного навчання вміння комунікативного мовлення студентів.

Метою цієї статті є визначення комунікативного потенціалу навчальних дисциплін, пов'язаних із ознайомленням з українським фольклором, у процесі опанування яких студенти, зокрема студенти-українознавці, матимуть змогу поліпшити свої комунікативно-мовленнєві вміння. Саме тому в процесі підготовки статті були поставлені такі *завдання*: на основі аналізу психологічних, психолінгвістичних і лінгводидактичних джерел визначити ключові поняття, пов'язані із мовленнєвою комунікацією, та можливості програмового матеріалу щодо розвитку усного комунікативного мовлення студентів-українознавців.

Перш за все, розглянемо ключові терміни понятійного апарату, що стосуються проблеми міжособистісної комунікації.

Комунікація (лат. communicatio, від communico - роблю загальним, зв'язую, спілкуюся) - це повідомлення, передача інформації засобами мови, мовлення (вербальна) або інших знакових систем (невербальна) у процесі міжособистісного спілкування. [4, 54] Мовлення є одним із засобів комунікативної діяльності людини. З цього випливає тлумачення поняття **"мовленнєва комунікація"**, яку слід розуміти як комунікацію (спілкування) людей засобами мови (є й інші невербальні засоби комунікації: міміка, жести, знакові зображення).

Спілкування як процес міжособистісної взаємодії розглядали в різні часи В.М. Бех-

терев, Б.Г. Ананьев, В.М. М'ясищев, А.В. Беляева, А.А. Бодальов, Б.Ф. Ломов, В.І. Носуленко, О.О. Леонтьев, М.І. Лисина, Л.П. Крисін та ін.

М.І. Лисина тлумачить поняття **"спілкування"** як "взаємодію двох або кількох людей, спрямовану на узгодження та об'єднання їхніх зусиль з метою налагодження відносин та досягнення загального результату" [7, 9]. Подані визначення дають підстави назвати головні *умови* здійснення спілкування: наявність двох (або кількох) осіб: *адресата і адресанта (комунікантів) мовлення*, до якого (яких) воно спрямоване, активність співрозмовників з метою обміну інформацією, здійснення взаємовпливу в певній мовленнєвій ситуації.

Мовленнєву ситуацію як необхідну ланку комунікативної діяльності, її структуру, умови виникнення досліджували О.О. Леонтьев, Т.Е. Сахарова, А.А. Ал-

хазішвілі, Ю.І. Пассов та ін.; здійсненням класифікації мовленнєвих ситуацій, дослідженням особливостей їх різновидів займалися В.Л. Скалкін, Г.А. Рубінштейн Д.І. Ізаренков та інші науковці. Учені по-різному визначають поняття **“мовленнєва ситуація”**. В.Л. Скалкін та Г.А. Рубінштейн розуміють її як таку ситуацію дійсності, “яка викликає певну мовленнєву реакцію” [10, 3]. Т.О. Ладиженська визначає смисл мовленнєвої ситуації в спонуді учнів до “конкретного висловлювання, наближеного до того, яке існує в дійсності, коли задовольняється потреба в комунікації” [5]. Ю.І. Пассов називає мовленнєву ситуацію “тлом для мовленнєвих дій, стимулом до мовлення, сукупністю обставин реальної дійсності, що слугують стимулом до мовленнєвої дії” [8, 25].

У психолінгвістиці (І.О. Зимня, О.М. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв) вміння, необхідні для здійснення мовленнєвої діяльності, класифікують на *частковомовленнєві, мовленнєві та комунікативні*.

До *частковомовленнєвих умінь* учені віднесли звуковимовні, орфоепічні, лексичні, граматичні вміння. *Мовленнєві вміння* - уміння здійснювати мовленнєву діяльність на рецептивному (аудіювання, читання) й репродуктивному (говоріння, письмо) рівнях. *Комунікативні вміння* визначені вченими як уміння здійснювати мовленнєву діяльність у різних ситуаціях спілкування з орієнтацією на співрозмовника, в тому числі вміння виконувати мовленнєві дії, спрямовані на розв’язання комунікативної задачі на оптимальному рівні.

Для уміння говорити (як і інших репродуктивних та рецептивних умінь) мовець повинен мати достатній словниковий запас, сформованість звуковимовних, орфоепічних, граматичних, частковомовленнєвих умінь. А для здійснення комунікативної діяльності на оптимальному рівні в діалогічній та монологічній формах, як мінімум, -аудіювати, говорити, читати, писати. Крім того, комунікація вимагає від суб’єкта мовлення здатності адекватно реагувати на отриману інформацію; швидко орієнтуватися в ситуації, зважаючи на спонтанність діалогічного мовлення; прогнозувати розгортання бесіди (як на рівні репліки, так і на рівні всього діалогу), а також пам’ятати всі попередні бесіди з даним партнером з метою максимального використання досвіду спілкування, запобігання повторам; пам’ятати все, що сказав співбесідник під час контакту, і все, що сказав сам мовець; миттєво оцінювати всю сукупність відомостей, отриманих до початку своєї мовленнєвої партії; вміти вчасно вставити слово, не порушуючи при цьому прийнятих правил спілкування; вміти слухати співбесідника; дотримуватися певного емоційного тону; слідкувати за правильністю мовної форми, в яку втілюються думки; слухати своє мовлення, щоб контролювати його нормативність та, за необхідності, вносити до сказаного відповідні зміни, виправлення; вміти вилучити інформацію із ситуації спілкування, в тому числі й ту, яка повідомляється паралінгвістичними засобами (жестами, мімікою) [10].

Як бачимо, кожен наступний вид умінь передбачає наявність у суб’єкта мовлення умінь попереднього виду, що дає підстави говорити про концентричність у формуванні й розвитку мовленнєвих умінь: вправління у кожному виді вмінь активізує й розвиває попередні.

Саме тому аналіз можливостей занять з українського фольклору щодо розвитку вмінь студентів, необхідних для здійснення комунікації, варто розглядати в такому порядку: потенціал розвитку частковомовленнєвих; мовленнєвих; комунікативних умінь. Безумовно, семінарські заняття з навчальної дисципліни «Фольклор України», а також фольклористична практика студентів містять значний

потенціал для вдосконалення всіх груп вищерозглянутих умінь. Розкриємо його більш детально

Розвиток частковомовленнєвих умінь студентів-українознавців відбувається в процесі ознайомлення з новими поняттями, що відбивають реалії духовної та матеріальної культури українців: назви предметів народного одягу та взуття, предметів побуту і вжитку, знарядь праці, страв, обрядових понять тощо, адже кожна тема лекційного чи семінарського заняття з фольклору містить блоки українознавчої лексики. Студенти засвоюють їхню номінацію - діалектну й літературну, граматичну форму, семантику, ознайомлюються з їхнім етносемантичним полем, регіональними відмінностями в плані культурної конотації. Робота з лексичним і фразеологічним фольклористичним матеріалом сприяє збагаченню словникового запасу студентів, їхній етнокультурній обізнаності.

Лексичний і фразеологічний матеріал може бути репрезентований як під час теоретичного ознайомлення з фольклорними жанрами, так і в процесі безпосереднього опрацювання текстів словесної поетичної творчості - пісень, балад, паремій, загадок, казок, легенд, анекдотів тощо. Наприклад, на семінарське заняття з ознайомлення із фольклорним жанром «загадка» можна дібрати зразки давніх українських загадок, відгадками яких є народні реалії побуту: *снувалка (чотири кози - на одній нозі), макогін і макітра з маком (топтух - у лісі, топтушиха - в полі, топтушення - в полі, всі сходяться до однієї доли), кварта (що в хаті щодня цілують?)* та ін.

Весільний обряд породив чималу кількість лексем та сталих етнокультурних регіонально відмінних фразем, кожна з яких презентує назви учасників весілля (*князь (молодий), княгиня (молода), вінчальні батьки, дружки, бояри, свати, світилка* тощо), певну обрядодію або її результат: 1) передвесільний етап: «*сватання*», «*заручини (змовини, оглядини)*», «*йти по слово*» («*випити слово*»), «*подавати рушник*», «*отримати гарбуза*»; 2) підготовка до весілля: «*дівич-вечір*», «*вити гільце (вільце)*», «*шити вінок*», «*бгати коровай*»; 3) власне весілля: «*казати прощу*», «*переливати дорогу*», «*ставати на рушник*», «*загулювати вельон*»; 4) післявесільний: «*вмивати молоду*», «*перепій*», «*кури (цигани)*», «*іти на родини*» та інші.

Родинна обрядова творчість включає велику кулькість традиційних сталих побажань:

- весільних - «дарую бурячок, щоб до року народився козачок», «дарую віночок цибулі, щоб невістка не показувала свекрусі дулі», «дарую дуба на чотири рала, щоб були чотири сини, і всі - генерали»;

- пов'язаних із народженням і хрещенням дитини - «щоб був здоровий, як зима, красивий, як весна, багатий як літо, щедрий, як осінь», «щоб мав від людей честь, а від бога - парть(долю)», «з роси і води».

- новосіллям - «хай у ваше віконце завжди світить сонце», «хай ваша хата буде багата на хороших людей і щирих гостей» та ін.

Активізація в мовленні засвоєної лексики, фраземіки може відбуватися в ході **репродукції**, відтворення фраз, реплік за зразком. Для цього корисною буде організація:

- а) відтворення народних драм або їх фрагментів («Маланка», «Коза», «Вертеп», «Купайло», «Обжинки», «Колодій») на семінарських заняттях та в соціальних установах під час відповідних свят;

- б) імітування весняних обрядових ігор з діалогами («Царенко і Царівна», «Грушка», «Просо», «Жельман (Зельман)» тощо;

- в) інсценування фрагментів весільного обряду, наприклад, сватання, викуповування молодої тощо;

г) спів обрядових пісень, що супроводжували весняні обрядові рухи («Кривий танок»);

д) загадування загадок;

е) розповіді анекдотів.

З метою вдосконалення **комунікативно-мовленнєвих умінь** необхідно створювати умови для виникнення природних мовленнєвих ситуацій, які дадуть змогу на основі засвоєного й активизованого словникового матеріалу набути комунікативних умінь. Це може відбуватися як в аудиторних умовах (на семінарських заняттях), так і в позааудиторних (під час фольклористичної практики).

В аудиторії корисними для розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь є інтерактивні методи навчання, такі як взаємонавчання, робота в малих групах.

Взаємонавчання доцільно проводити на семінарських заняттях під час опрацювання будь-яких теоретичних тем з фольклору. Така робота проводиться в три етапи.

I етап - консультаційний: студенти розподіляються на групи (їх кількість має відповідати кількості семінарських питань) і впродовж певного часу - 20-30 хв, спілкуючись, обмінюються інформацією щодо одного з винесених на семінар питань. Наприклад, у межах теми «Весільна обрядовість» кожна група студентів може опрацьовувати матеріал стосовно окремих етапів весільної драми; окремі тематико-хронологічні цикли можуть стати предметом спілкування під час вивчення теми «Думи» тощо.

II етап - навчальний: відбувається перегрупування студентів (у склад кожної групи входить по одному «фахівцю» з кожного питання); їхнє завдання — викласти матеріал стосовно свого питання і засвоїти інші зі слів «фахівців» упродовж відведеної на цей етап викладачем кількості часу).

III етап - контрольний: доцільно проводити у вигляді тестів, нетривалої самостійної роботи тощо.

Така робота є ефективною в плані засвоєння навчального матеріалу та корисною в плані активності їхніх комунікативних здібностей на професійну тематику.

Спілкування студентів в малих групах можна організувати і в процесі опрацювання проблемних фольклористичних питань, наприклад, визначенні специфіки українського фольклору, впливу зміни народного світогляду на український фольклор. З метою систематизації та закріплення опрацьованого на занятті фольклористичного матеріалу можна запропонувати студентам групове складання питальників з певної тематики для фольклористичної експедиції.

Спілкування в групах доцільно організовувати і на семінарському занятті, присвяченому ознайомленню з фольклорним жанром «небилиці». Рекомендується спочатку разом зі студентами на основі аналізу кількох творів цього жанру визначити його особливості, у тому числі й мовленнєві, і, розподіливши студентів на мінігрупи, запропонувати завдання колективно скласти небилиці.

Найбільший комунікативний потенціал, на нашу думку, має фольклористична практика студентів-українознавців. Опитування респондентів являє собою природну мовленнєву ситуацію, в якій закладені умови для активізації усіх видів умінь, необхідних для здійснення мовленнєвої комунікації: наявність адресата і адресанта мовлення (респондент-реципієнт), мотиву і мети спілкування (якомога повніше дізнатись про певне явище духовної культури народу).

Ситуація опитування інформантів є завжди спонтанною. Для успішного проведення сеансу опитування студент повинен володіти низкою комунікативних умінь:

1) сприяти прихильності до себе респондента (ввічливість, повага до респондента та його образу життя) і створювати умови психологічного комфорту для нього;

2) викладати мету сеансу - лаконічно і доступно для інформанта;

3) вдало формулювати запитання - у доступній для інформанта формі, зрозумілою, звичною для нього мовою;

4) володіти власною силою голосу, його інтонаційними можливостями, дотримуватися певного темпу мовлення, виходячи з мети спілкування; розпізнавати інтонаційні відтінки мовлення респондента;

5) добираючи питання, орієнтуватися на співбесідника: його стать (жінка чи чоловік), вік (дитина, молода або літня людина), шлюбний стан (одружений, неодружений, вдівець), особливості темпераменту та характеру (жвавий-спокійний, сміливий-сором'язливий) тощо; дотримуватися принципів етики й такту.

6) делікатно повертати розмову в русло мети дослідження в разі відхилення від теми;

7) уважно слухати оповідача, у разі потреби тактовно уточнювати незрозумілі деталі отриманої інформації, швидко реагуючи на репліки співбесідника;

8) своєчасно вступати в розмову та закінчувати її.

Усі зазначені вище вміння є необхідними для досягнення комунікативної мети в процесі комунікативної діяльності під час проходження фольклористичної або етнографічної практики.

Таким чином, у процесі ознайомлення студентів українознавчих спеціальностей з фольклористичним матеріалом викладачеві необхідно ставити за мету розвиток їхніх комунікативно-мовленнєвих умінь, оскільки рівень їхньої фахової комунікативної компетенції є дуже важливим для майбутньої професійної діяльності.

На нашу думку, актуальним є визначення потенційних можливостей інших фахових дисциплін та розробка відповідних методів, прийомів, форм роботи.

Література:

1. Бріцина О. Гэловаха І. Прозовий фольклор села Плоське на Чернігівщині: Тексти та розвідки. - К.: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України, 2004. - 584 с.
2. Воронай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. - К.: Оберіг, 1993. - 590 с.
3. Загадки Яєдохи Зуїхи / Запис. Гчат Танцюра. - К.: Народознавство, 1996. - 42 с.
4. Конюхов Н.И. Словарь-справочник по психологи - М.: Полиграфресурсы, 1996. - 156 с.
5. Ладыженская Т. А. Речевая ситуация при обучении устным высказываниям. // Русский язык в школе. - 1974. - № 5.
6. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість: Підручник. - К: Знання-Прес, 2003. - 591 с.
7. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. - М.: Педагогика, 1986,-144 с.
8. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - М., 1991.
9. Припулик Н.В. Із спостережень за вербальним і позавербальним компонентами сучасного весільного обряду одного буковинського села // Етнолінгвістичні студії 1. — Київ - Житомир: Полісся, 2007. - С. 114-125.
- Ю.Скалкин В.Л., Рубинштейн Г.А. Речевые ситуации как средство развития неподготовленной речи. //Иностранные языки в школе, 1966. - № 4. - с. 3.